

(d)

LLUÏSA JULIÀ, EULÀLIA LLEDÓ I JOANA SABADELL-NIETO*

En el marc d'aquest número especial de *Lectora* vam creure convenient mantenir una conversa amb Lluïsa Julià, Eulàlia Lledó i Joana Sabadell-Nieto. A partir d'una sèrie de reflexions que es transcriuen a continuació, les tres van intercanviar el seu parer i van repassar la seva trajectòria personal i professional amb Marta Segarra i Helena González. La conversa es va realitzar el 16 de febrer de 2006. Les qüestions de partida eren les següents:

1. Podríeu resumir quina és la vostra trajectòria personal dins del feminisme, tant des del punt de vista acadèmic com d'acció social, si és que feu la diferència entre els dos àmbits? Com ha canviat la vostra perspectiva sobre les dones i el feminisme –si ha canviat– al llarg dels anys? Quina ha estat la influència del pensament i l'acció feminista en les vostres trajectòries personals i professionals?
2. Creieu important la qüestió de la transmissió, en el cas específic de les dones? Com es pot fer un ensenyament feminista, si convé fer-lo, tant en l'ensenyament secundari com a la universitat? Com veieu la posició de les noies i dones joves –les nostres estudiants– respecte al feminisme? Creieu que existeix el que s'anomena post-feminisme?
3. El feminisme ha basat el seu discurs teòric en la seva pròpia tradició a través de les genealogies femenines, en què, per raons de visibilitat, de dotar models i combatre els discursos misògins, s'ha donat preferència a les representacions positives de les dones i la feminitat. És encara necessària aquesta lectura només positiva de la tradició femenina? És políticament encertat proposar models més complexos fins i tot si inclouen aspectes negatius?
4. Com veieu el panorama dels estudis feministes o de gènere actualment, en el vostre entorn (Catalunya per a l'Eulàlia i la Lluïsa i els Estats Units per

* Lluïsa Julià és secretària general de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. Eulàlia Lledó és professora de secundària i estudianta del sexisme en el llenguatge. Joana Sabadell-Nieto és professora d'Estudis Hispànics a l'State University of New York at Albany. Conversa conduïda per Marta Segarra i Helena González (Universitat de Barcelona).

a la Joana) i en el món? I, més concretament, els estudis de gènere a la universitat?

1. Trajectòria

Eulàlia Lledó (E.LI.): Respecte a la meva trajectòria dins el feminisme, la veritat és que em considero poc original, en el sentit que he vist que s'assembla a la d'altres dones que, a més, no necessàriament es dediquen al mateix que jo. Va haver-hi un moment llarg en què treballàvem, vivíem i a més a més lluitàvem: a hores convingudes ens reuníem i aleshores ens dedicàvem a lluites específiques, que són les que em van tocar, com per exemple, les de l'avortament. Era una activitat evidentment lligada a la resta de coses que feies, però en principi no la veies tan intrínsecament lligada. I aleshores, a poc a poc, aquest feminisme, aquesta aspiració i aquest desig de millorar la vida personal i la vida de les dones en general, que tampoc són projectes que es poden veure molt separats, va impregnant, tenyint les teves activitats diàries i professionals, aparentment al marge del que seria la militància feminista.

Per tant, en el meu cas, com a dona que em dedico a la llengua i a la literatura, crec que en el feminisme, cosa que, per altra banda, és molt plaent i molt còmoda, el que he fet és procurar que els meus interessos respecte a la llengua i la literatura, i, evidentment, respecte a la docència, hagin impregnat la meva activitat, les meves actituds i les meves maneres de fer. Això no vol dir que no vagi a una manifestació puntual, o que en un moment donat m'apunti a un projecte, però amb el feminisme tinc una relació força més harmònica, més equilibrada, menys esquizofrènica, ja que amara la resta de coses que faig, les relacions amb les persones, la manera de viure. Potser sembla molt idíl·lic, i evidentment implica contradiccions i dificultats, però a mi m'agrada no fer aquest salt, per exemple entre professora i feminista, o entre lectora i feminista; això no vol dir que tota l'estona que estigui llegint estigui examinant..., però la meua manera de mirar-me els llibres i de comentar-los o discutir-los té a veure amb això.

Marta Segarra (M.S.): Des d'un punt de vista professional, ho has vist com un enriquiment?

E.LI.: Sí, és clar, i ho visc com una manera de viure més... anava a dir més honesta però no és exactament la paraula, sinó més coherent. Jo no sóc conscient d'haver fet un esforç, potser en la llengua sí, en la literatura ja hi havia més lligams, en la llengua era una mica més complicat. I, en canvi, el que veus després és que t'és impossible fer una classe de llengua sense tenir en compte que el que s'explica moltes vegades són autèntics disbarats des de la pretesa ciència neutra, i justament com que és bastant més ideològica que la teua, indueix l'alumnat a pensar coses que són totalment falses. I aleshores sí que potser en algun moment em vaig dir: quins camins hi ha en la llengua? Però va ser de manera natural, en el sentit que és un fenomen que depassava una mica la meua voluntat personal.

Amb això no vull dir que no hi hagi altres dones per a les quals el feminisme estigui una mica al marge de la seva feina, pel tipus de vida que fan, perquè partim de la base, suposo, que de feminismes i de maneres d'inserir-te dins del feminisme n'hi ha tantes com dones.

Lluïsa Julià (Ll.J.): Jo ho he viscut de forma bastant diferent. Per una banda, des d'una actitud personal sempre he estat molt combativa, fins i tot enfrontant-me al carrer amb gent que et deia coses, això ho recordo des dels dotze o tretze anys. Però, en canvi, la meua via en principi, era més acadèmica, en el sentit que jo vaig començar podent estudiar filologia catalana a la Universitat, en un moment de certa eufòria col·lectiva, als anys setanta, en què creïem que podríem viure en català, en la nostra cultura, amb normalitat, i pensava que això també implicava una inclusió, un reconeixement, una normalitat, pel fet de ser dona. Per a mi, hi ha un lligam molt estret entre la lluita per la llengua i la lluita feminista, i no entenc com en un país com el nostre pot haver-hi tanta gent que és capaç de posar, com un punt bàsic de la seva existència la defensa de la llengua i, en canvi, deixen de banda la lluita pel reconeixement de la dona. És una pregunta que em faig mot sovint. És una cosa que encara avui en dia no he entès.

Però parlant de la trajectòria més personal, jo vaig fer català i vaig optar per una tesi sobre un personatge que és Joaquim Ruyra, que en principi no era un home feminista –tot i que després estudiant-lo a fons, resulta que era ben sensible i modern als temes de la dona, perquè és dels únics escriptors reconeguts, a banda de Caterina Albert, que a l'època de què estem parlant, a principis del segle xx, és capaç d'explicar el naixement del desig femení des del punt de vista femení, sense fer cap mena de retòrica o de posar-hi al darrere una ideologia. A través de Ruyra vaig anar a parar a Maria-Antònia Salvà, la primera escriptora moderna. Hi ha una imatge, que recordo sempre: a Palma de Mallorca, en una casa de l'antiga noblesa mallorquina, amb aquells patis tan magnífics (la història és molt llarga i rocambolesca, vaig tardar un any i mig en poder-hi arribar), i de cop i volta se'm va obrir una habitació que era com a mig aire entre el pati i la casa senyorial, on hi havia un armari d'obra a la paret, amb més de cent carpetes de manuscrits i epistolaris de Maria-Antònia Salvà, tot pràcticament inèdit. Va ser com dir: aquí haig de començar una segona tesi. D'alguna manera, Maria-Antònia Salvà va ser la meua segona tesi en la qual vaig començar a posar-hi la perspectiva feminista; ja havia fet altres coses, però, a diferència del que explicava l'Eulàlia, mai no he fet una militància al carrer, sinó més aviat dins del sistema. Això es paga molt car pel que fa al món universitari, però té d'altres avantatges d'autonomia respecte el que vols fer i estudiar.

I a partir d'aquí, he anat assumint, d'alguna manera, tota una trajectòria d'estudi sobre escriptores des del punt de vista de la recepció literària, que és un dels aspectes que sempre m'han interessat més. Durant una època les escriptores –per posar un exemple, Caterina Albert o Maria-Antònia Salvà–, tenen una bona recepció, però quan passa una generació i mitja ningú se'n recorda. I aquesta ha estat la meua manera de treballar. D'esquizofrènies, moltes, en l'ensenyament, i en la feina: moltes vegades en

alguns jurats literaris, ara des de l'Associació d'Escriptors, perquè el sistema literari català és molt tancat, endogàmic i patriarcal. Les dones, almenys fins ara, hi són admeses a mesura que deixen de banda aquesta militància, potser qualsevol altra, tret de la del partit polític que els comanda. I com a recorregut personal, un dels punts importants va ser la creació del Comitè d'Escriutores dintre del PEN Català. Va ser el curs 1994-95, com potser recordareu, amb Maria-Mercè Marçal, Josefa Contijoch, Neus Aguado, Mercè Ibarz, i sens dubte, la degana, que era Montserrat Abelló. Amb aquest comitè vam aconseguir fer visibles tant les escriptores actuals, presentant els seus llibres, com les històriques a través d'homenatges. I això va ser un punt d'inflexió pel que fa a la recepció i a la visibilitat de la literatura escrita per dones en la societat literària catalana.

Joana Sabadell-Nieto (J.S.): Moltes de les coses que podria dir ja s'han dit, amb referents diferents, potser, i detalls biogràfics i professionals també diferents, però vull enllaçar amb el que deia l'Eulàlia. La trajectòria des d'un punt de vista personal és molt similar, en aquest sentit sóc una altra de les no originals, però em sembla un recorregut lògic, encara que hi ha gent que defensa el contrari. Jo també era una nena d'aquestes batalladores i que no acceptava el sisè no perquè sí, fet que és segurament una tendència de la personalitat però també una mena de proto-noció del gènere, perquè segurament jo amb nou, deu o onze anys no tenia ni idea de cap d'aquestes coses, però era molt evident que essent una nena no era molt difícil adonar-se de les diferències en el tractament entre germans o al col·legi. És a dir, la idea de pluralitat i de diversitat tant en referència al gènere com en altres nivells, l'he viscuda des de sempre, encara que no fos de forma conscient.

Dit això, també vaig començar en la militància, en el sentit tradicional de la paraula, de reunions, mítings, etc., que era, fins i tot, inevitable des d'una perspectiva ètica. I em va costar una mica de temps associar o fer el pas entre aquesta visió personal/política/col·lectiva i la via professional/intel·lectual, i em va anar costant menys, a mida que aprofundia en la formació teòrica. La meua formació va ser com a filòloga: vaig estudiar als Estats Units amb un dels grans mestres, des d'una perspectiva que ara em semblaria tradicional encara que sempre animada a fer ús d'una total llibertat intel·lectual. I em va costar una mica adonar-me de quins eren els meus interessos reals dins del camp de la literatura, i més tard de la teoria i de la teoria de gènere. Vaig començar a interessar-me fonamentalment per la poesia de Jaime Gil de Biedma, que va ser el tema del que seria la tesi i després un llibre molt diferent de la tesi. Perquè aquí, entre la tesi i el llibre es va produir aquest canvi, i d'un estudi més aviat filològic, el llibre, que era una reedició substancial de la tesi, ja es va transformar en una lectura de gènere. Perquè a mi en realitat el que m'intrigava d'aquest tipus de literatura que en podríem dir dels marges –marges no en el sentit reductor sinó, ben al contrari, en el sentit de posició alliberadora– era i continua essent, precisament, la cerca de les formes de representació d'allò irrepresentable, és a dir, l'adequació de les formes a la representació de subjectivitats que s'havien considerat tradicionalment com a marginals, i les estratègies que

feien servir, en el cas de Gil de Biedma un autor, però fonamentalment més autores, per fer-les visibles i per escriure-les.

A partir d'aquí vaig començar a pensar: això no és tan diferent del que jo feia els divendres a la tarda quan sortia de l'institut o després de la universitat, sinó que són mitjans diferents d'acció. Després, una mica més tard o potser al mateix temps, ja vaig aprendre que allò personal és polític, i el pas que allò professional també és polític, és un pas lògic. I si bé això no ho havia tornat a pensar des de feia moltíssim temps, Marta, la teva pregunta sobre "si hi ha diferència entre la via de l'activisme i la via professional" l'hauria de respondre negativament. Per a mi, la professió és política, i la docència és política, en els múltiples sentits del terme política, com ho són segurament sempre les interrelacions humanes. No em passa pel cap dissociar el donar classes del contingut educatiu, i és que la docència no és tan sols una feina (en el sentit d'una activitat retribuïda) és un tipus d'activitat educativa amb tota la seva càrrega de responsabilitat, de capacitat d'influència, etc. En aquest sentit, com podria ser la selecció de continguts, dels textos a llegir, de les aproximacions teòriques, com podria no ser política la relació que s'estableix entre els que participem a les classes –estudiants i professora– cercant i compartint coneixement. Aquesta mena de complot consisteix a identificar, desmuntar les preconcepcions –que fallen per tot arreu i analitzar-ne les conseqüències– i després mirar com muntar-ho un altre cop i d'altres maneres. I en aquest mirar de muntar-ho, de tornar a construir, sembla que hi ha la part més activista. Jo crec que en la docència s'estableix aquesta mena de complicitat intel·lectual, que vol dir política per a mi, entre els estudiants de les meves classes o als quals dirigeixo tesis doctorals i jo mateixa; també s'estableix una relació entre els companys i companyes que estem en diàleg al voltant d'aquestes qüestions. I em sembla que aquesta qualitat performativa de la docència i de l'intercanvi d'idees en general és "política", encara que no tingui el nom d'un partit o d'una organització (ni falta que fa, potser). Vull pensar que el coneixement és intercanvi que possibilita espais d'acció i de poder, i ajuda a autoritzar nois i noies que esperem que facin un món millor.

2. Educació i transmissió

M.S.: Hem entrat en la segona qüestió, la de l'educació, perquè si una cosa ens reuneix és que totes som professores, i penso que, com has dit molt bé, té un paper molt important, encara que la societat actual trobi que les coses que ensenyem –la llengua, la literatura– són secundàries. Des de la nostra posició de professores que ja comencem a posar anys, com veieu la qüestió de la transmissió; com veieu les nostres alumnes (que vaig escriure en femení però són alumnes nois, també)? He vist que tu, Joana, ets bastant optimista, pel que has dit, però em pregunto si aconseguim transmetre no només coneixement sinó aquesta visió o aquesta desconstrucció de la visió a la qual tu al·ludies –des d'una posició que comprèn tant l'ensenyament

secundari com la universitat, perquè tant l'Eulàlia com la Lluïsa són a la secundària però també a la universitat.

E.LI.: Abans de respondre a això, voldria dir dues coses arran del que afirmava la Lluïsa, en el sentit que encara hi ha aquesta barrera del feminisme. Per exemple: l'any 1996, les escriptores del Comitè del PEN Club van participar en les jornades dels 20 anys de feminisme; ho dic perquè no era habitual que el feminisme donés tot un matí i l'aula més gran a la literatura. Va ser molt interessant aquesta experiència, i respecte a la qüestió de la llengua, del català, quan em dedico més a llengua, m'he trobat gent que veuen claríssim que un paper en castellà s'ha de traduir al català, encara que això sigui antieconòmic, ja que aquí tothom entén el castellà i, per tant, no caldria traduir-lo, i veuen primordial fer això, i, en canvi, consideren que evitar la discriminació lingüística de les dones no cal, perquè això és antieconòmic. A vegades, economitjar resulta molt car.

Pel que fa a la qüestió de l'ensenyament, jo crec que la pregunta és justa, necessària i bona, però sempre implica una dificultat, i és que al llarg del curs, al llarg dels anys et trobes amb gent molt diferent; per tant, com ho entomen o com els emociona, depèn, perquè hi haurà gent que anirà cap a uns camins i gent que anirà cap a uns altres. Des del punt de vista del que pots controlar, el que he anat veient a secundària –i aquí coincidirem, suposo– és que és gairebé inevitable i relativament fàcil donar les classes de manera que es posin de manifest la genealogia femenina en la literatura.

LI.J.: En tot cas és possible.

E.LI.: És possible, en el sentit que abans jo apuntava de la duresa de l'acadèmia, i és evident que és duríssima. Quan deia que havia dedicat la meva tesi a l'espai de les dones als diccionaris, em pregunto: hagués pogut fer això a dins de l'acadèmia? Potser sí, o potser hagués estat un tema molt extravagant. Sigui com sigui, a la secundària, quan entres a classe, allà no hi ha ningú que intervingui en el que tu fas, per a bé i per a mal, que demani comptes del que fas. A mi, això m'ha permès fer alguna assignatura, com *De Safo a Virginia Woolf*, una matèria optativa. I en tot cas la trava serà meva; és veritat que necessites una certa valentia per dir que en lloc dels trobadors explico també les trobadores, i ho dic no en el sentit de posar un poema de les trobadores en una fotocòpia fastigosa que de cap manera pot tenir el mateix prestigi que té el llibre davant l'alumnat, sinó en un moment donat decidir que hi haurà dues maneres d'enfocar l'amor cortès, i que allò que s'entén com amor trobadoresc és l'amor trobadoresc masculí, i que n'hi ha un altre. I això és la teva qüestió, tot i que, evidentment, la interrelació amb l'alumnat també t'ajuda, però parlar dels camins que agafa l'alumnat és una mica complex, perquè, igual que quan tu anaves a l'escola, a la teva classe hi havia catòliques, escoltes, *pijas*..., hi havia de tot. Ara s'explica el maig del 68 com si en aquell moment tothom era anti-reaccionari; doncs no.

LI.J.: Ara que fas la comparació amb el maig del 68, sí que hi ha un aspecte que podem tenir en compte. És a dir, la visió personal no només canvia de persona a persona i depenent d'on fem la classe, sinó de curs en

curs; però, en canvi, sí que és cert que hi ha corrents externs que hi influeixen i que es poden palpar en les aules; per exemple, la influència del discurs espanyolista d'Aznar en els darrers anys del seu mandat. Per comparar-ho amb el maig del 68, més enllà de la participació concreta en aquell moviment va influir en la vida de diverses generacions, en formar una determinada manera de viure i de valors de tota una època. Pel que fa als models dels joves d'ara, més enllà del que nosaltres personalment fem a classe i reben, em pregunto si han incorporat una sèrie d'elements bàsics per tenir realment una postura més coherent i més igualitària. Sóc pessimista: aquí és on crec que tot i que els governs, per posar un altre exemple, estan parlant de paritat, hi ha molt poques dones en la política que tinguin una manera de fer que afavoreixi les dones. Potser és molt negatiu, però aquesta és la meua percepció en el camp polític que conec a partir de la meua experiència com a secretària de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. I en canvi, en el marc de l'ensenyament, en aquests moments la mateixa aula acull realitats molt diverses, amb llastres culturals ben distints.

J.S.: Ara mateix, acabo de tornar de passar uns dies a França, i una amiga em deia que estan canviant els noms d'alguns carrers de París: els estan rebatejant amb noms de dones, i a ella li semblava una idea esplèndida i molt innovadora; a mi em sembla sorprenent que li semblés innovador. I la pregunta que em suggereix és: ¿què ha passat perquè li sembli sorprenent si estem parlant del país de les teòriques del feminisme clàssic dels anys 70 i 80? La resposta que donava ella era que la teoria no ha passat a la pràctica política.

La meua posició és una mica més optimista que la de la Lluïsa. Hi ha moltes coses que s'estan fent ara que no es feien pas fa dos anys, coses molt notables des del punt de vista del gènere i que m'agradaria pensar que continuaran independentment dels canvis electorals i de govern potencials. I és que, des de la perspectiva de la política activa, el fet de tenir un govern paritari, i fins i tot el debat sobre el percentatge acceptable de dones en un determinat govern o en un altre, la consideració que la diferència és rellevant i, en aquest sentit, que ho és també el fet que hi hagi dones fent feina, i quin tipus de feina fan a certs nivells de l'administració política o econòmica d'un país, etc., és molt important. I si hem arribat a aquesta situació, més respectuosa amb les diferències genèriques ha de ser perquè s'ha establert una certa connexió entre teoria i pràctica política. Totes aquestes em semblen qüestions fonamentals.

Des de la pràctica de la docència, hi veig també resultats, uns resultats que en alguns moments poden resultar dubtosos, perquè no sembla quantificable la línia d'unió entre la classe a la universitat i la pràctica política, de la política que talla el bacallà, on sembla que es prenen les decisions importants. Però també hi ha política de cada dia, i en aquesta sí que es veuen aquestes diferències, i aquí sí que es poden apreciar, potser, els resultats d'aquesta docència. Jo dono classes de llicenciatura i de doctorat, i en ambdós casos sí que es veu on va a parar aquesta gent i què

fan amb les seves vides a nivell professional. És més fàcil resseguir què fan amb el que han après perquè, per començar, hi ha una decisió fonamental que és l'elecció del tema de tesi, i és més i més freqüent que moltes d'aquestes tesis tinguin en consideració qüestions de gènere. I si no és una tesi exclusivament des de la perspectiva de gènere, no hi ha gairebé ningú que tingui la poca vergonya intel·lectual d'obviar completament les qüestions de gènere i de no fer-ne almenys referència. És a dir, l'entrada a decisions fonamentals per a la vida professional d'aquestes persones passa per activa o com a mínim per passiva, d'una forma molt important, per qüestions que no fa tant de temps no eren tan òbvies a l'hora d'escollir la seva línia professional.

I també hi ha gent, alguns homes però més dones, que opten per carreres i professions que estan d'alguna manera associades a aquest tipus de coses, no necessàriament a la literatura, perquè encara que tinguin un doctorat en literatura no tothom es dedica a la vida universitària o a la vida d'institut. Són qüestions associades i carreres en què a ells o a elles els sembla que poden tenir un efecte també, i és molt freqüent el cas –això ho he comentat en companys i companyes– d'estudiants que a certs nivells poden escollir assignatures diferents, fins i tot de disciplines diferents i que acaben optant molts d'ells i d'elles pel tipus de disciplines i d'estudis i, posteriorment, de professions en les que aquest tipus de qüestions entren en joc. Crec que la influència d'aquestes persones, almenys d'algunes d'elles, a l'hora de decidir quines seran les composicions dels departaments, facultats o programes, dels llocs on donaran classes després és fonamental, perquè encara que sigui per cobrir l'expedient –tot i que ja és important que es faci– hauran de considerar que és rellevant que hi hagi dones, perquè això és un plus, un afegit que s'ha de considerar a l'hora de constituir un centre d'estudis, etc.

E.LI.: Estem parlant de dues coses diferents. Per un cantó estem parlant de la política clàssica, els partits polítics que estan marcats per un sexisme, per un masclisme i en alguns casos per una misogínia notable, i el funcionament del partit polític, és una màquina que tritura tot el que té davant, que no té pietat...

LI.J.: No tenen pietat però alhora estan jugant el paper de la paritat.

E.LI.: I de tota manera, millor que juguin el paper de la paritat que no res; el que passa és que la paritat arriba fins on arriba. Ara aquí aniríem lluny, i té a veure amb el discurs de la igualtat; el discurs de la igualtat, el de la paritat política, és el de l'aproximació a l'home: el model és l'home. No és el tema, però és que estem parlant de dues coses, estem parlant d'una cosa que tu veus o que pots veure i que jo veig menys, perquè encara que vagi a la universitat, són cursos en què jo no veig després la gent què fa, o si ja estan fent alguna altra cosa; és diferent al que fas en un institut... A mi sempre em sorprèn una cosa de l'institut, i és que tot d'una un dia vas pel carrer i et trobes algú: "Eulàlia!, què tal...". I sempre t'acaben dient: "No saps la de vegades que he pensat en el que vas dir aquell dia"; i tu ni te'n

recordes. O que et diuen que al cap de quatre anys ho van entendre. Són dues modalitats.

M.S.: Això potser es deu al fet que els estudiants i les estudiants pensen que van a la universitat a aprendre, a obtenir uns coneixements, i separen més l'aprenentatge vital i l'intel·lectual. A mi m'ha passat exactament el contrari, de trobar-me una exalumna empenyent un cotxet amb una criatura a dins i dir-me: "Jo era alumna teva fa quatre o cinc anys, i quantes vegades he pensat quina raó tenia la Marta quan parlava de literatura, de les escriptores del segle XIX que no podien compaginar la maternitat i l'escriptura, perquè ara em passa a mi!". I va afegir: "em pensava que només era teoria, allò".

E.LI.: A vegades, el que m'anima molt és veure la facilitat i la naturalitat amb què hi ha noies que fan coses que nosaltres no haguéssim gosat fer mai, per militants que fóssim.

Totes: Com què?

E.LI.: Estic parlant de coses que es poden percebre com una tonteria, com per exemple: posar el telèfon al seu nom, o el pis.

LI.J.: A la meua època ja ho fèiem.

E.LI.: Tu potser no, no sé els anys que ens portem, però abans això era un atemptat, gairebé, contra el marit, contra el company, posar el lloguer a nom de la dona. I ara, aparentment sense grans plantejaments teòrics, les noies en un tant per cent elevat ho fan, sense cap mena de problema. I a mi el que m'agrada és que no entenguin que això hagués pogut ser un problema.

LI.J.: Pel que fa a l'institut, això que esteu dient pot passar absolutament, i també que dius una cosa i no te'n recordes perquè ho dius d'una forma natural i, en canvi, per a l'alumna ha estat important, li obre perspectives. Aquesta és la feina de l'institut, despertar interessos, obrir expectatives, encuriosir i produir dubtes. És una feina boníssima. Però, per altra banda, no sé si aquesta feina de la vida diària, el fet que la dona d'una manera natural, sense adonar-se'n, reclami el que li sembla que és absolutament just, canvia les actuacions polítiques, perquè fins a quin punt ha impregnat realment l'estructura del sistema? Si parlem del sistema d'ensenyament, de quina manera ha traspassat als programes universitaris? No hi ha un equilibri entre el que et sembla que hauria de ser i hauria d'haver canviat ja en la vida acadèmica tant a secundària, com a la Universitat, en els llibres de text, les lectures obligatòries, els programes.

E.LI.: Jo trobo que és a l'inrevés; les institucions són les més reticents a canviar. Les transformacions de les institucions són inevitables quan l'estructura, que és el que va fent la gent, cada persona individualment, segons l'aire del temps, canvia. És com si et mires les institucions que vetllen teòricament per la llengua, i la llengua. Les institucions, l'acadèmia, l'institut, aniran sempre al darrere del que la gent fa amb la llengua. I els canvis són lentíssims, imperceptibles, però realment són els que impregnen,

els que queden, i fan el que finalment les acadèmies sempre recullen insatisfactòriament, sempre parcialment, perquè volen tenir el poder.

LI.J.: Però estic parlant de les institucions universitàries.

E.LI.: Sí, sí, però la universitat és una institució amb una enorme inèrcia, i que moltes vegades es pensa que té un poder que potser no té, però de cap manera vol renunciar a aquesta parcel·la de poder. I quan hi ha eleccions de rectorat es fan en termes absolutament polítics.

3. Models

M.S.: Una altra cosa que volia introduir, ja que estem parlant de la transmissió amb el tema de l'educació, és la qüestió dels models –el punt tres del guió, que diu que el feminisme s'ha basat moltes vegades en transmetre models, dotar de models les noies, les persones joves o grans, en contra dels discursos misògins i, per tant, models positius. I, potser això ens va en contra perquè respon a una bona voluntat però no tot són models positius, en la vida; aleshores què en fem dels antimodels o dels no-models de les dones que escapen al que nosaltres considerem que és un model positiu per a transmetre?

J.S.: Però què vol dir “nosaltres considerem”: qui, nosaltres? Quins models? La noció de model ja de per si és molt conflictiva. Òbviament, té molt a veure amb qui està fent la decisió, amb què és el que es vol transmetre i quina és la finalitat. A mi em sembla, a propòsit del que deia la Lluïsa, que segurament la creació d'una genealogia que està marcada moltes vegades per una certa idealització i essencialització hagi estat inevitable. Però crec que fins que les dones no ens deixem de preocupar de si els models són positius o negatius, o de si són models o no ho són –el que deia l'Eulàlia, que les noies es posen el telèfon a nom seu i no es pregunten ni per què, ni per què no–, encara estarem de camí, no se sap a on, però de camí. Crec que en aquest sentit –no és qüestió d'anar a prendre lliçons a uns altres llocs, ni en altres àrees–, però els estudis de gènere i el postfeminisme té molt a dir sobre això, sobre l'essencialització d'aquest procés que he dit abans que era inevitable. Pensem en antimodels, si l'estudiant de cinema francès, per exemple, quan llegeix o veu la pel·lícula *Les nuits fauves*, l'ha percebut com “el” model d'homoerotisme, malament anem, perquè hi ha molts models, i potser el protagonista d'aquesta pel·lícula en concret està molt allunyat d'altres maneres de viure l'homosexualitat. Des d'un punt de vista de gènere, quan parlem d'estudis gais i lèsbics, molt sovint aquest procés de modelització, segurament perquè no hi havia models estables per contradir, s'estan fent d'unes altres maneres. I aquest fer-ho d'altres maneres, sense preocupar-se dels referents i mirant de presentar alternatives, fins i tot, actituds polítiques i filosòfiques que poden situar-se en contraposició a les nostres en un moment determinat i poden semblar fins i tot carents d'ètica, no està malament, ja que, i exagero, fins i tot el disbarat és també un dret, i la desmesura també ho és.

Aleshores, el procés de modelització potser encara és circumstancial i estratègicament necessari, perquè ni tothom, ni tots els països, ni totes les classes socials, ni totes les comunitats dins d'un mateix país estan al mateix moment històric, filosòfic, polític, econòmic. Però des d'una altra perspectiva, també és molt convenient fer aquest procés d'autocrítica i fer altres coses amb aquests creuaments que tenen a veure amb la classe, amb qüestions d'etnicitat, qüestions que presenten, potser, uns altres projectes, unes altres nocions de subjectivitat, de feminitat, etc. Crec que en molts nivells de recerca, ja que estem parlant d'això, jo personalment em trobo més còmoda en aquesta mena de *totum revolutum*, en què tot val una mica, fins i tot el disbarat, perquè això també provoca preguntes que ajuden a interpretar qüestions fonamentals, com són el procés de modelització o la rellevància de posar el pis al teu nom.

LI.J.: Jo ho lligaré amb un aspecte que abans no hem dit sobre l'ensenyament. Ara tenim molts estudiants de fora amb uns models de comportament diferents. I encara que no hem viscut les revolucions de París, que no eren només de dones però tenien relació amb els models, sí que veig ara i aquí uns certs comportaments que semblava que nosaltres ja havíem deixat de banda. Certs alumnes davant d'un professor home tenen una actitud diferent que davant d'una professora dona.

E.LI.: Això depèn de quin alumne.

LI.J.: Sí, però més marcat. Quan parlem de models, cal tenir en compte això, perquè en el procés actual de la societat anem cap a aquesta barreja que crec que pot ser molt positiva, en això sí que sóc optimista: penso que és bona la barreja de gent perquè d'aquí sorgeixen els conflictes, però sorgeixen coses noves, maneres de fer distintes. Per altra banda, una part important dels models –tu Joana has posat evidentment el cinema– vénen, és clar, de la televisió, el cinema, el comportament habitual...

M.S.: I els models publicitaris, això és un altre tema, tota la qüestió de la publicitat.

LI.J.: Aquests influeixen molt. Penso que aquest és un dels aspectes on el jovent –i no jovent– va a cercar més els models. Durant molt temps s'ha cregut que les imatges i les petites històries que mostren relacions entre les persones en els anuncis publicitaris i altres programes televisius no constituïa models, però ja s'ha vist que són uns models importantíssims, diríem que bàsics i amb molta força, sobretot quan des de la perspectiva catalana s'ha deixat de banda el model catòlic cristià, religiós, que ho impregnava tot. S'ha refusat de pla, però la seva superació ens ha deixat en molts punts en reformulacions carrinclones del mateix, en repeticions de comportament que ja crèiem superats. Per altra banda, la necessitat de buscar nous models, que és general, encara és més important entre els joves, que es mouen també amb la necessitat de refusar comportament heretats, i això s'ha de tenir en compte en el moment de plantejar com perceben el model de les dones de les generacions anteriors o de les mares, que potser en molts casos ja eren feministes.

Una de les discussions que tenim actualment –i que és pertinent literàriament– és la possible escriptura a Occident d'uns textos sense un model ideològic religiós perquè l'hem refusat.

E.LI.: Jo crec que són tan profunds els arquetips i els models religiosos que sense ells no s'entén el poder que determinades persones tenen en aquest país.

M.S.: Vols dir que tenen tant poder, o fan veure que en tenen?

LI.J.: Eulàlia, però com a model que genera arquetips per al jovent, tenen tant poder?

E.LI.: Vull dir la interiorització de conceptes de culpa, de pecat, que estan funcionant perfectament perquè són profundíssims, per molt que superficialment veiem que la gent no va a missa, no creu en Déu. Però fins a quin punt això conforma l'estructura amb la qual rebem les coses...

LI.J.: Jo situava la discussió sobre les noves generacions i la possible diferència.

M.S.: Però, per exemple, la moral sexual sí que s'ha refusat.

E.LI.: Ui, però si estiguessis en un institut justament això sí que és un punt que em fa ser pessimista. Quan veus el que les noies amb tota la pretesa paritat s'empassen o les coses que fan perquè els nois les volen, et preguntes quin és el model sexual. Hi haurà excepcions...

LI.J.: Per això deia jo abans que era pessimista.

E.LI.: O per què no fan servir condons? La tenen tota, la informació. No fan servir condons perquè als nois no els agrada. Fins a quin punt la sexualitat no respon a un model religiós heretat? De tota manera, parlant de models us volia fer una pregunta: quan vaig llegir la vostra pregunta, no sabia a quins models us estàveu referint; jo la vaig entendre des del punt de vista literari. Penso que models negatius hi són a tots els discursos, a la literatura, a la publicitat, a la televisió, i que cal una mínima tendència a la compensació, per tal de tenir almenys models diversificats.

M.S.: Entre les escriptores hi ha les que sembla que hagin agafat un patró més masculí.

E.LI.: Això, ho vaig apuntar en un article publicat a *Lectora* sobre les escriptures femenines que podria tenir una continuació. Vaig apuntar que hi ha unes escriptores que es consideren que són properes al feminisme i altres que no. A mi em fascina. Crec que és un gran camp d'estudi. Dones com Yourcenar, Edith Warthon, Lidiya Ginzburg, o una de ben moderna com Amélie Nothomb, es considera que no tenen res a veure amb el feminisme. Dones clàssiques, perquè estic citant escriptores clàssiques, aparentment no són dones que estiguin a prop del feminisme (tot i que és relatiu perquè Virginia Woolf sí que es considera que hi és). Aleshores dius: per què Charlotte Brontë i Jane Austen sí, i aquestes altres que citava abans, no. És interessantíssim.

M.S.: A vegades per declaració de principis, perquè parlant de les franceses, tant la Yourcenar com la Nothomb explícitament han dit sempre que no són feministes, però ja sabem que els autors diuen el que volen.

E.LI.: I que va dir res Jane Austen?

M.S.: No, és clar, però era una altra època. La Nothomb i la Yourcenar són de l'època del feminisme.

E.LI.: I si anem una mica més enllà, per què de Teresa d'Àvila no es posen de manifest els seus aspectes feministes, si els té?

J.S.: Sí que s'han posat de relleu als estudis acadèmics.

E.LI.: Ja ho sé, però ara no estic parlant d'un estudi acadèmic, ja sé que sobre Santa Teresa hi ha autèntics monuments, però és en aquests models percebuts per la lectora comuna, per la ciutadana comuna, que es fa aquesta mena de distinció, que a mi em fascina, i aleshores, suposo que la qüestió dels models hauria de consistir a dir: mireu, de models negatius n'estem inundades i, per tant, posem de manifest algun model positiu, si pot ser també ben diferenciat, sense treure la gràcia que poden tenir tots els models, inclosos els negatius. Jo entenc que aquí com sempre se'ns creuen una altra vegada diversos eixos i un és aquest: per què considerem com un model de literatura femenina, o la misogínia considera que la literatura femenina són les escriptores dolentes i, en canvi, no considera escriptura masculina els escriptors dolents? Per què amb aquestes escriptores no fem una lectura feminista? Sense mistificar-les. No cal, perquè Yourcenar va dir això i va dir el contrari, també; és a dir, que depèn de quan i depèn d'on. I a mi em fascina que aquestes dones, aquestes escriptores no les agafem com a models.

LI.J.: Al·ludíeu, a noms de fora, però Caterina Albert és un altre cas que s'ha volgut llegir així, tot i que Capmany ja n'havia fet una lectura ben diversa, marcant la pressió que havia exercit el sistema sobre l'autora; o Rodoreda, que afirmava que tampoc era feminista, però que després es pot llegir com vulguis. A principis dels anys 90, fa quasi quinze anys vaig fer unes entrevistes a cinc novel·listes i una de les preguntes era si es consideraven feministes: ningú se'n considerava; vaig trobar-ho molt bé i molt agut, però era evident per què! Era evident que si deien que sí ja es veien percebudes pel públic mascle i pels crítics d'una determinada manera que les perjudicava.

J.S.: Han passat quinze anys i es continua fent. Vaig llegir *Conversaciones y poemas* de Sharon Keefe Ugalde. Entrevista a un munt de poetes, gairebé totes en llengua castellana. I n'hi ha una o dues que es reconeixen feministes, però la resta diuen que no. Amb les directores de cinema, passa el mateix. La qüestió està en què és el que significa a un nivell general la declaració feminista.

M.S.: Per dir el nom d'una escriptora contemporània, tot i que ja sigui morta, citaré el cas de Carmen Martín Gaité, que tampoc es considera antifeminista sinó que era una dona més aviat "protestona", també. La vam

convidar fa sis o set anys, i va dir que estava encantada de venir, però quan va saber que era un centre que es deia Dona i Literatura va dir que no, i a més va afegir que quan organitzéssim alguna cosa sobre literatura i no sobre dones, aleshores, sí que vindria. Com si fos incompatible una cosa amb l'altra!

Helena González (H.G.): Jo volia fer un apunt sobre això dels models, en el sentit següent: m'agradaria que reflexionéssiu sobre una qüestió que m'ha preocupat en els darrers anys, la visibilitat de les dones i la representació de les dones convertides en objecte de moda literària.

M.S.: Mira, ahir m'ho van recordar, precisament. El cap del gabinet de premsa de la Universitat de Barcelona ens ha demanat que féssim una recomanació literària per Sant Jordi i jo vaig triar una traducció d'un llibre d'Hélène Cixous, tot fent explícit que havia triat una dona. Ell va objectar que ara hi ha més dones que homes a la literatura, i quan jo li vaig dir que això no és veritat, va afegir que ara les dones escriptores tenen molt més ressò mediàtic que els homes. És la percepció de molta gent i no és cert.

H.G.: És una percepció i és més. Us poso un exemple: en un moment vam dir, primer per militància i després per constatació, que en la literatura gallega les poetes eren les que lideraven el canvi. Ho vam afirmar com un exercici de resistència fins que els homes ho van començar a repetir; aleshores va deixar de ser una bandera perquè ja era una realitat assumida. I quan es va començar a dir massa i es van reconèixer les produccions de les dones des de les institucions amb premis que no estaven controlats, llavors va haver-hi homes que es van clavar i van dir: les escriptores ho estan guanyant tot, hem d'intentar que no guanyin. I els dos darrers anys, gairebé tots els premis els han guanyat ells.

LI.J.: Però també s'hauria de veure qui són els que estan als jurats i decideixen el premi.

H.G.: No, no hi ha gaires canvis, però si abans els donaven a obres "de dones" (o que es llegien en clau femenina), després van considerar que el reconeixement per als homes quedava descompensat.

E.LI.: Aquesta és una constant, i als Estats Units la veus. En el moment que les dones aconsegueixen alguna cosa, ja les estem arraconant a la paret i han de resistir com poden. En la qüestió racial, ètnica també passa. On anirem a parar? I, aleshores, corren aquestes opinions.

LI.J.: Dues dades, l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana en aquests moments té mil socis, 25% dones. Per tant, no és veritat que siguem un 50%. I una altra cosa, he estat fent durant una sèrie d'anys una tria personal a *Serra d'Or* i, sistemàticament, des del començament triava dos llibres escrits per homes i dos per dones, però curiosament la percepció era que parlava de moltes dones.

4. Estudis feministes a la universitat

J.S.: Volia fer una pregunta de la que jo mateixa no sé la resposta, i per això m'agradaria saber què en penseu. Com que he tingut exactament la mateixa experiència, que quan parles de més d'una dona sembla que siguin multitud i provoca una reacció, aleshores he decidit passar olímpicament. Si hi ha una assignatura que decideixo que es digui "Exilio o represión", per entendre'ns, una classe sobre la narrativa de la postguerra espanyola, molta gent s'espera els textos socials habituals, i nosaltres llegim més textos de dones del que es habitual i a més a més estudiem l'exili i la repressió com a imposicions particularment ferotges sobre col·lectius marginalitzats per qüestió de gènere; aquesta és una estratègia intencional. Una altra forma d'actuació és fer una classe específicament de gènere i literatura, que també la dono, que es presenta com a classe alternativa des del títol mateix, i que, per cert, té molt èxit. El que em pregunto i us pregunto en definitiva és quina estratègia us sembla més efectiva. Perquè a mi em sembla que el que s'ha de fer és trasbalsar-ho tot, des de les qüestions més bàsiques, o sigui, transformar la noció d'exili, transformar la noció de repressió, com deia abans, i si *Tiempo de silencio* no forma part del programa, és que no es para el món, perquè s'han escrit molts i bons estudis sobre aquesta novel·la, que són assequibles i els/les estudiants poden fer recerca i treballar pel seu compte. Em sembla potser més valuós, on el meu ajut és més necessari, el fet de qüestionar les nocions mateixes des de dins, sobretot i, fonamentalment, de gènere, (encara que també lingüístiques, etc.). Amb això vull dir que a l'hora de construir els models dels quals estàvem parlant fa uns minuts, em pregunto quina és l'estratègia més adequada. I us adreço la pregunta a vosaltres i als departaments de Women's Studies als Estats Units, d'una altra manera. A la meua universitat, el Departament de Women's Studies és, potser, un dels que té més èxit de crítica i públic, perquè les companyes del departament s'hi dediquen en cos i ànima, i perquè treballen moltíssim per aconseguir el finançament necessari. Segurament podem dir el mateix del Centre Dona i Literatura de la Universitat de Barcelona, des del qual es fa recerca puntera sobre qüestions de gènere. Però jo em pregunto quina és la influència (tornant al tema de si els models s'han de canviar, si han de ser sempre els positius o no), fins a quin punt des de la nostra pràctica té sentit o no tenir seccions i/o departaments separats –a mi em sembla fonamental–, és a dir, si en estar "separats" en ser els "altres" departaments, no som a vegades també prescindibles, perquè molt freqüentment la política de la universitat no passa per aquests departaments "altres". O seria més influent, fer les coses d'una forma més "kamikaze", és a dir, si tu has de donar una classe del segle XIX, en dius "Curso general del siglo XIX", o el que sigui, i fas només el que et sembla que has de fer.

M.S.: Però potser no és incompatible una cosa amb l'altra.

Totes: Són dues estratègies complementàries.

E.LI.: Necessàriament complementàries.

H.G.: I no només són dues estratègies complementàries sinó que són dues pràctiques complementàries. Perquè com a mínim aquí, difícilment es pot investigar només sobre dones. Tampoc no sé si ho volem fer, però per suposat no ho podem fer, o sigui que a la pràctica no és possible. Personalment, de moment m'estimo més la doble pràctica. De la mateixa manera que no vull escollir entre parlar de dones i parlar de nació, no vull separar les meves línies d'investigació.

E.LI.: Jo ho explico a partir de la concreció del meu cas, que després intentaré lligar amb l'última pregunta. Quan faig una optativa que es diu *De Safo a Virginia Woolf*, si a la classe de literatura catalana no explico les trobadores, que és el primer tema, segur que no faré bé ni Safo ni Virginia Woolf. Això vol dir que quan faci literatura –literatura vol dir d'escriptores i d'escriptors–, n'hauré de fer de tothom, així que ha d'impregnar una cosa i l'altra. I evidentment que estaria molt bé que tothom, els instituts, els plans d'estudis, els llibres, els programes, que freguen l'analfabetisme –la crítica que els pots fer no és que siguin nocius contra les dones, les lectures obligatòries, sinó que freguen l'analfabetisme, el desconeixement del que és la literatura catalana. Per tant, a la pràctica jo no em refiaria d'algú que fa una assignatura de gènere i que en la resta, quan fa literatura francesa, resulta que només fa Gide. Per això ho enllaçava amb l'última pregunta. Moltes vegades tens la impressió que a la universitat –m'és còmode parlar-ne perquè no hi sóc–, hi ha gent que s'ha apoderat d'un camp en el qual té via lliure professionalment i el que menys importa és el contingut, on anirà a parar i què dirà sobre la literatura, i evidentment sobre les escriptores.

M.S.: Però hi ha la perspectiva de gènere, també. Pots parlar d'escriptors des d'una perspectiva de gènere i pots parlar d'escriptores sense perspectiva de gènere, que és el que ha descrit l'Eulàlia. I això és el que em sembla més perillós, potser, perquè algunes persones s'ho apropien ... i moltes vegades solen ser dones.

E.LI.: Sí, s'agafen aquella parcel·la de poder.

LI.J.: Hi ha casos claríssims aquí, d'apropiació d'autors o moviments i llavors durant anys aquells autor o autora sols té una visió, una interpretació, i això realment fa molt mal perquè desvirtua qualsevol altra feina. Aquest tema de la contextualització del camp d'estudi que fem ens posa a prova, però vull acabar posant en èmfasi una cosa que ha dit la Joana, i és que ens basem en una ètica, hi ha una ètica a sota de tot el que estem fent, i en el moment en què això només serveix per fer la teva vida professional, és clar, hi ha un trencament de fons que invalida la feina.

E.LI.: Hi ha una ètica, segurament, però a més a més hi ha una altra cosa inexcusable, fins i tot, per als cànons, que és la professionalitat. Aleshores, el que passa és que es fa malament la professió. És a dir, que si es continua explicant la literatura, si els programes continuen ignorant les dones..., després ja arribarem a l'ètica però ja d'entrada, dius: això no funciona, i són gent lletrada!